

TÜRKLERİN TARİHİ VE KARŞILAŞTIRMALI KÜLTÜR BİLİMİ ARAŞTIRMALARI

Türklerin Tarihi and Researches on Cultural Studies

Doç. Dr. Nebi ÖZDEMİR*

Sürekli değişen dünya koşullarında olguların çok cepheliliği, disiplinler arası araştırmaları zorunlu hale getirmiş ve bilim dallarını birbirine yaklaştırmıştır. Böylelikle pek çok projede farklı disiplinlerden bilim insanları ortaklaşa çalışarak yeni, özgün veri ve yorumlar elde etmeye başlamıştır. Yaşam ve dolaşısıyla disiplinlerin kesiştikleri alanların önemi kavranmakta, sorunların karmaşıklığı aşılmaya ve yeni çözümler üretilmeye çalışılmaktadır. Bugün bilim dallarının aktörleri, hiçbir dönemde olmadığı kadar, yaşama doğrudan katkıları konusunda eleştirel yaklaşımlar ortaya koymaktadırlar. Bu durum, akademik statükonun sorgulanması anlamına gelmektedir. Özellikle anlık değişkenlerin etkisindeki sosyal bilim alanında, bu sorgulama gitgide daha da belirginleşmekte, çok kere de bilim dalının varlığının sorgulanmasına kadar uzanabilmektedir. Bu türden eleştirel yaklaşımların etkisiyle yeni çatı disiplinler ortaya çıkmaktadır. “Kültür bilimi” de, sosyoloji, antropoloji, halkbilimi, dil ve edebiyat, sosyoloji, tarih, arkeoloji, sanat tarihi gibi farklı disiplinleri kendi potasında toplayan güçlü bir üst bilim alanı olarak belirginleşmektedir. Kültür biliminin temelini karşılaştırmalı araştırmalar meydana getirmektedir. Bu ve benzeri dallar kapsamında üretilen eser, bilgi ve belgeler de, doğal olarak farklı disiplinlere hizmet edecek nitelikte, çok yönlülüğe sahip olmalıdır. İlgili üst bilim alanlarının temelini oluşturan bu türden araştırmaların, eserlerin ortaya konul-

ması da doğal olarak, kolay gerçekleşmemektedir.

Son dönemde Türk kültür bilimi camiası, bu türden bir esere sahip olma şansını yakalamıştır. Prof.Dr. Umay Günay-Türkeş’in uzun meslekî birikiminin ve dört yılı aşan emeğinin sonucu olarak ortaya çıkan “Türklerin Tarihi” adlı, her yönüyle mükemmel çalışma, öncelikle Türk kültür bilimi araştırmalarının temel başvuru eseri eksikliğini giderecek, daha sonra da yeni incelemelere kaynaklık edecek niteliktedir. Altı yüz yetmiş iki sayfadan oluşan bu eser, 2006 yılının son çeyreğinde, kültür bilimi kapsamında bastığı özgün eserlerle dikkat çekmeye başlayan Akçağ Yayınevi tarafından yayımlanmıştır.

Bu temel eser, Ön Söz ve Giriş dışında yedi bölümden oluşmaktadır. Türklerin Ataları ve İlk Kültür Çevreleri/Proto-Türkler adlı I.Bölüm’de Anav, Afanas-yevo, Kelteminar, Andronovo, Karasuk, Tagar ve Taştık kültürleri ve Çin’deki Türk Hanedanları, Kimmerler, Hunlar, Tabgaç Devleti ve Kuşanlar hakkında bilgiler verilmektedir. Hritiyanlığın Doğuşu ve Etkileri başlıklı II.Bölüm’de, Avrupa Hun İmparatorluğu, Ak-Hunlar, doğu ve orta Avrupa Türk kavim ve devletleri, Avarlar, Bulgarlar, Köktürkler çeşitli yönleriyle değerlendirilmektedir. III. Bölüm, İslamiyet’in doğuşu ve etkilerine ayrılmıştır. Bu bölümde, Türgişler, Karluklar, Museviliğin Doğuşu ve Etkileri-Hazarlar, Peçenekler, Kıpçaklar, Uygurlar, Oğuzlar, Karahanlılar ve Gazneliler incelenmektedir. IV.Bölüm,

* Hacettepe Üniversitesi, Türk Halkbilimi Öğretim Üyesi. nozdemir@hacettepe.edu.tr

Selçuklular/ Türkmenlerin farklı boyutlardan değerlendirilmesine ayrılmıştır. Harzemşahlar, Eyyubiler, Haçlı Seferleri, Memluklar, Müslüman Türk Devletlerinde Bilim, Doğu Anadolu Türk Devletleri, Anadolu Selçukluları, Anadolu Türk Beylikleri, Doğu Anadolu ve İran Merkezli Türk Devletleri, Safeviler, Azerbaycan Türkmenleri ve Hanlıkları, bu bölümde incelenen Türk devlet ve topluluklarıdır. Bu eserin Cengiz Han, Moğollar ve Türkler başlıklı V. Bölümü'nde Altınordu Hanlığı sonrasında Karadeniz'in kuzeyinde kurulan hanlıklar, Timurlular, Orta Asya ve Doğu Türkistan hanlıkları, Kazaklar, Hindistan'da kurulan Türk devletleri, Babürlüler, hakkında ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Eserin VI. Bölümü, müstakil olarak Osmanlılar'a ayrılmakta, padişahların hükümlerlik dönemleri ve duraklama-gerileme- çöküş ve dağılma dönemleri gibi başlıklar altında Türk tarihinin önemli bir dönemi değerlendirilmektedir. "20. Yüzyılda Türk Cumhuriyet ve Toplulukları" adlı son bölümde ise, son asır Türk tarihi, "Bağımsız Devletler Topluluğu'nda ve Rusya Federasyonu'nda federe ve muhtar Türk cumhuriyet ve grupları, Sibirya Türk halkları, Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki Türkler, Balkan Türkleri, Ortadoğu'daki Türkler, Orta Asya, Tacikistan ve Afganistan'daki Türkler, Moğolistan'daki Kazak Türkleri, Avrupa'daki Türkler, yeni kıtalardaki Türk kolonileri" üzerine önemli açıklamalarda bulunmaktadır.

Her bir bölümü müstakil tanıtmaya yazılarına konu oluşturacak zenginlikte ve yeterlilikteki bu baş yapıtın, bir tanıtmaya yazısı kapsamında bütünüyle değerlendirilemeyeceği açıktır. Bu nedenle aşağıda özellikle Türklük tarihinin ilk dönemleri ile karşılaştırmalı kültür araştırmaları bakımından dikkati çeken bazı özelliklerine değinilmekle yetinilecektir.

Çok katlı kültüre sahip bir millet olan Türkleri "geçmişten geleceğe" taşı-

mayı hedefleyen bu çalışmada M.Ö.IV binden M.S. II bin yılına kadar izlenebilen Türk tarihi, çeşitli cepheleri de dikkate alınarak ve doğru verilerden hareketle özetlenmektedir. Bu eser, öncelikle "geçmişten hareketle bu günü yorumlamak ve geleceği kurgulayarak yönetmek" ülküsüne sahip Türk toplumunun bütün bireylerine hitap etmektedir. Prof. Dr. Umay Günay- Türkeş, bu eseri yazma gerekçesini eserinin Ön Söz'ünde açıklarken "16 büyük imparatorluk yanında yüzlerce büyüklü küçüklü devlet kuran Türk milletinin mensuplarının geleceklerini planlamaları, kültürlerini ve kendilerini tanımları için öncelikle kendi geçmişlerini bilmeleri gerektiğini" belirtmektedir.

Başlı başına özgün bir makale niteliğindeki yirmi sayfalık Giriş bölümünde, bilinen tarihle birlikte ortaya çıkan, üç kıtada hükümlerlikler kuran ve beş kıtada özgün yaratılarıyla dünya medeniyetine katkı sağlayan Türklerin tarihini incelemenin farklılığına vurgu yapılmaktadır. Bu nedenle de eserin Giriş'inde Türk tarihini, sanatını, edebiyatını, coğrafyasını, siyasi yapısını çözümlenebilmek için, tek coğrafyayla sınırlı, homojen bir kültüre sahip milletleri temel alan araştırmalardakinden farklı yaklaşım ve çalışmalara ihtiyaç olduğu vurgulanmaktadır. Eserde kültür, alfabe, dil farklılığından kaynaklanan özel isim ve tanımlama hataları, değişik milletlerin kayıtlarından doğan sorunlar, daha sonraki dönemde bilinçli ya da bilinçsiz olarak yapılan yanlış değerlendirmeler, Köktürk Anıtları öncesi döneme ait henüz yeterli arkeolojik buluntulara ulaşılamamış olması, Türk tarihinin bütüncül olarak ele alınmasını zorlaştıran nedenlerden bazıları olarak sayılmakta ve yeni çıkış yolları önerilmektedir. Bu çıkış yollarından biri, Türk adı üzerinedir. Her bölümünde karşılaştırmalı araştırma yöntemlerinden yararlandığı açıkça belli olan bu çalışmada Türk kelimesinin ilk geçtiği kaynaklar sıralanırken, Herodot Tarihi, Eski Tevrat, eski Hint

kaynakları, Ön Asya çivi yazılı metinler ve Çin yıllıklarından bahsedilmektedir. Akad imparatorlarından Naram-Sin'e ait Şartamhari Metinleri'nden (M.Ö. 2200'ler) ve diğer arkeolojik buluntulardan hareketle günümüzden 3800 yıl önce Anadolu'da "Türk" adıyla bulduklarını belirten ifadeleriyle bu eser, ezberleri baştan bozmakta, yanlış yorumları değersizleştirmektedir. Aynı inceleme yöntemi, Türk kelimesinin anlamlarının açıklanmasında da kullanılmaktadır. Bu eserdeki bütün değerlendirmelerin künyeleri açıkça verilen güvenilir kaynaklardaki bilgi ve deliller üzerine kurulduğu görülmektedir.

Eserinin Giriş bölümünde Prof. Dr. Umay Günay-Türkeş, Türklerin yayılış nedenlerini, daha doğru bir ifadeyle göçlerini ve yeni coğrafyalarda edinilen yurtlardaki hükümlerlik mücadelelerini temel çizgileriyle açıklamaktadır. Bu bölümdeki tespitler, öncelikle kültür biliminin "göç araştırmaları" alanı açısından oldukça önemlidir. Nitekim, çok erken dönemlerde anayurtttan başlayan ve asırlarca devam eden göçlerin nedenleri arasında, iklim değişiklikleri, doğal afetler, salgın hastalıklar, ekonomik sorunlar, coğrafyanın verimsizliği, kıtlık, otlakların yetersizliği, boylar arası çatışmalar, siyasal anlaşmazlıklar, veraset ve taht kavgaları, dolayısıyla istikrarsızlıklar ve bunlardan yararlanan güçlü devletlerin baskıları gösterilmektedir. Bu bölümde asırlarca Türk boylarının birbirlerini iterek, adeta yerlerinden ederek dünyanın farklı coğrafyalarına yayılmalarına neden oldukları örneklerle açıklanmaktadır. "Kimmerler ← Sakalar/ Eserde genel hatlarıyla belirtilen 'İskitler, Sabar/ Sibir Türkleri←Avarlar←Köktürkler, Peçenek←Uzlar←Kumanlar, Uygurlar←Kırgız Türkleri" arasındaki mücadeleler, bu türden örneklerden bazılarıdır. Eserin bu bölümünde özellikle Batı'ya göçlerin açıklanmasında "kuzey ve orta yol" gibi farklı güzergahlar hakkında çok yönlü

bilgiler verilmektedir. Bunlardan kuzey yolu aracılığıyla Orta Asya'dan Ural Dağları'na, Karadeniz'in kuzeyinden Avrupa içlerine kadar uzanan bir alandaki Türklerin göç hareketleri değerlendirilmektedir. Çinliler, Medler, Persler, Sasaniler, Doğu Romalılar/ Bizanslılar, Emeviler, Abbasiler gibi çeşitli milletlerle mücadeleleri gerektiren ve ilkinde göre daha zorlu diğer göç yoluyla Türkler Türkistan, İran, Orta Doğu, Anadolu, Balkanlar ve Avrupa'ya ulaşmışlardır. Farklı güzergahı kullanan Türklerin bazen Anadolu, Balkan ya da Avrupa içlerinde buluştukları, bu eserin diğer bölümlerinde ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Bütün bu çözümlenmelerden yola çıkılarak Türk göçlerinin Avrupa, Balkanlar, Doğu ve Güney Asya, Orta Doğu ve Anadolu'daki pek çok gelişmenin, oluşumun açıklanmasında ne denli önemli bir faktör olduğu kolaylıkla anlaşılmaktadır. Sözü edilen ve diğer bölümlerde ortaya konular yorumlar, bilhassa son dönemdeki Avrupa merkezli tartışmalarda geçen pek çok soruya da cevap vermektedir. Aynı şekilde Türk kültür biliminin temel alanlarından biri olan imge araştırmaları ve özellikle Batı'daki Türk imgelerinin araştırılması açısından bu değerlendirmeler, son derecede kıymetlidir.

Orta yoldaki göçlerin bir sonucu olarak karşılaşılan İslam dininin Türkler arasında yaygınlaşması ve daha sonraki gelişmeler, Giriş bölümünün son kısmında özetlenmekte ve III. Bölüm'de de ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Burada Türklerin farklı devletlerin askeri ve siyasi üst makamlarında görev almalarının Türk ve dünya tarihi açısından önemli sonuçlar doğurduğu da belirtilmektedir. Nitekim bazı Türk topluluklarının kısa zamanda etkin hale gelerek, Mısır'da Tulunoğulları, İhşidiler, Kölemen/Memluk/ Mısır Türk Devleti, Hindistan'da Delhi Sultanlıkları ve Babür İmparatorluğu/ Türk Hint İmparatorluğu gibi, kendi adlarına devletler kurdukları, bu eser-

de teferruatlı bir şekilde incelenmektedir. Giriş bölümünü bitirirken Prof. Dr. Umay Günay-Türkeş, bu gün dünyanın beş kıtasına yayılmış Türk kolonilerinin varlığına ve göçün sürekliliğine işaret ederek, göçün Türklerin genlerine işlediğini vurgulamaktadır.

Bu kılavuz eserin "Türklerin Ataları ve İlk Kültür Çevreleri/Proto-Türkler" başlıklı birinci bölümünde öncelikle, "Anav (M.Ö. 4000-1000), Afanasyevo (M.Ö. 3000-1700), Kelteminar (M.Ö. 3000), Andronovo (M.Ö. 1700-1200), Karasuk (M.Ö. 1200-700), Tagar ve Taştık (M.Ö. 700-100) kültür dönemleri ile Çin'de devlet kuran Türk hanedanları hakkında, süreklilikler ve ardılıklar da dikkate alınarak, bilgi verilmekte, daha sonra da Kimmerler-İskitler/Sakalar, Hunlar, Tabgaç/To-Pa Devleti'yle Kuşan İmparatorluğu, kendi aralarındaki ve komşu devlet ve topluluklarla ilişkileri de göz önünde tutularak değerlendirilmektedir. Bu bölümdeki "avcı kültürü, balıkçılık, avcı kuşların ongun seçilmesi, atın evcilleştirilmesi ve Çinlilerin ata binmeyi Türklerden öğrenmesi, çoban kültürü, kentleşme, madencilik (demir, bakır, altın süs eşyaları, silahlar, koşumlar, taştan döküm kalıpları gibi buluntular, Sakaların "bozkırın kuyumcuları" olarak adlandırılması vb.), dokumacılık, besi hayvancılığı, deri işleme sanatı, çömlekçilik, keramik işçiliği, dibekte döğülen veya el değirmeninde çekilen arpa ya da buğday unundan ekme yapılması, dört tekerlekli arabaların ve sökülüp kurulabilen keçeden çadırların kullanılması, yünden dokuma ya da kumaş elbiselerin giyilmesi, tunç heykeller, yerleşik yaşama geçiş ve ilk önce askeri kurumlaşmanın gerçekleşmesi, farklı mülkiyet sisteminin ortaya çıkması, ticaretin gelişmesi, Ural ve Hint-Avrupa dilli halklarla temaslar, Çin kaynaklarındaki Türklerle ilgili kayıtlar, Amazonlarla Kimmer ve Saka/İskit toplulukları arasındaki benzerlikler, M.Ö.7.asra uzanan Anadolu'daki Türk toplulukla-

rının varlığı ve bunlarla ilgili Gordion, Efes, Çavuştepe, Boğazköy'deki buluntuların benzerliği, Hipokrat'ın Sakalarla ilgili kayıtları vb." hakkındaki ilgi çekici veri ve değerlendirmeler, Proto-Türklik döneminin çok boyutluluğunu, zenginliğini ve etkinliğini ortaya koymaktadır. Bu kültür dönemleri arasındaki süreklilikler, "at biniciliğindeki ve ok atıcılığındaki ustalık, yağ törenleri, Umay adlı tanrıça, kan kardeşliği, balbal dik-tirmek, yurt adlı çadır, dört tekerlekli arabaların kullanılması, maden işleme-ciliği, kulakları kapayan sivri başlıklar ve deriden pantolonların giyilmesi" gibi sosyo-kültürel yaşamdaki belirgin unsurlar seçilerek ortaya konulmaktadır. Türk tarihinin ilk dönemleri hakkında pek çok özgün veri ve yorum içeren bu ve diğer bölümlerde, Türk sosyal bilimcilerine rehberlik edecek araştırma teknikleri konusunda eşsiz uygulama örnekleri yer almaktadır. Prof.Dr. Umay Günay-Türkeş, eserinin diğer bölümlerinde olduğu gibi, ilk dönem değerlendirmelerini yaparken de, esas olarak Yeni Türkiye Yayınları'nın 21 Ciltlik *Türkler* ve 13 ciltlik *Osmanlılar* adlı serilerinden yararlanmaktadır.

I.Bölüm'ün "Hunlar" başlığını taşıyan kısmında "Hunların Çinlilerle mücedeleleri, Çin Seddi, Hunları örnek alarak Çin ordusunda yapılan reformlar (pantolon giyimi, kemer kullanımı, ok-yay modelleri, süvari birliği, savaş teknikleri vb.), Hun hanlarının isimlerinde Çinceden kaynaklanan yanılıklar (Tuman/Teoman, Bagatır/Mete vb.), Mete/Bagatır'ın yöne dayalı yönetim sistemi ve ilkeleri (emre kayıtsız şartsız itaat, anında karar vermek, gösterilen hedefi vurmak; devletin temeli topraktır, verilmez; millet olma bilincini geliştirmek), İpek Yolu, Çinlilerin çeşitli dönemlerde Türklere karşı kullandıkları Hegin Siyaseti (Bu siyasetin ardılları, sonraki bölümlerde açıklandığı üzere, Beş Tuzak uygulamaları-evliliklerle akrabalık tesis etmek, çürütme ve telkin; verilen ipek

elbiseler ve gösterişli arabalarla Hunların gözlerini, yiyeceklerle ağızlarını, müzik ve güzel kadınlarla kulaklarını, yemek ve üretim alışkanlıklarını değiştirerek midelerini ve saygı göstererek akıllarını bozmak- ve Ch'ang Sun-shang stratejileridir.) Türklerin ortak destanı Oğuz Kağan Destanı'nın Mete/Bagatır Han'ın destanlaşmış hayatı üzerine oluşturulduğu" hakkındaki veri ve yorumlar, Türk ve dünya tarihi için olduğu kadar, bugünkü devlet yönetimi ve uluslar arası ilişkiler açısından da önem arz etmektedir. Hun İmparatorluğu'nun, Doğu-Batı, Kuzey-Güney Hun Devletleri olarak ayrılması ve hükümlerliliği hakkındaki değerlendirmelerle bu kısım sona ermektedir. Prof.Dr. Umay Günay-Türkeş, Türklerin İpek Yolu aracılığıyla, kendi kültürlerinin yanında başta Çin olmak üzere diğer kültür ve medeniyetlerin de (Çin, Yunan, Hint; Avrupa, Yakındoğu, Greko-Romen dünyası vb.) birbirleriyle bağlantı kurmalarını sağladıklarını belirterek, karşılaştırmalı kültür araştırmalarının farklı bir boyutuna dikkat çekmektedir. Nitekim "Kuşhan İmparatorluğu" adlı alt bölümde, Türkler ve Hintliler arasındaki bu türden münasebetler, ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır.

Türklerin Tarihi adlı bu başyapıtta, "göç, coğrafi dağılım ve diğer milletlerle münasebetler, sosyo-kültürel süreklilikler, Türk devlet ve topluluk adları" gibi temel bakış açılarının yanında din faktöründen de etkili bir şekilde yararlanılmaktadır. Bu çalışmanın pek çok bölümünde eski Türk inanç sistemi, Budizm, Maniheizm gibi inanç sistemleri hakkında veri ve değerlendirmelere rastlanmaktadır. Ancak araştırmada sadece Hak dinler, temel yaklaşım oluşturmak ve araştırmayı bölümlere ayırmak amacıyla kullanılmaktadır. Nitekim II ve III. Bölüm, Hak dinlerin (Hristiyanlık, İslamiyet, Musevilik) doğuşu ve etkileri üzerine kurgulanmaktadır. Çeşitli baskı hatalarının göze çarptığı bu ana ve

alt bölümlerde, Türk devletlerinin yaşamında ve başkalarıyla ilişkilerinde dinin önemi "çeşitli dönemler, hükümlerlilik ve Türk toplulukları" esas alınarak ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir (Hristiyanlık için: Avrupa Hun İmparatorluğu, Ak-Hun Devleti, Apar/Avar İmparatorluğu, Büyük Bulgar Devleti, Köktürk Kağanlığı; İslamiyet: Türkişler, Karluklar, Oğuzlar, Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklular, Osmanlılar; Musevilik: Hazarlar). Bu çalışmada, Hristiyanlığın kabulünün Batı dünyasının kültürel ve siyasi olarak şekillenmesinde ve bütünleşmesinde birinci derecede etkili ve önemli bir unsur olduğu, Batı kültürünün Musevi-Hristiyan altyapısına oturtulduğu, Haçlı Seferleri ve II.Dünya Savaşı'ndaki olaylar dikkate alındığında, dünyada din temelli biz-öteki değerlendirmelerinin yapıldığı ve böylelikle çatışmaların, yeni birlik ve ayrılıkların ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Eserde yer alan bu tür değerlendirmelerle bu günkü din temelli medeniyet çatışmalarının da tarihsel kökenlerini gözler önüne serilmektedir. Yine Balkanlar'da ve Avrupa'nın içlerinde Hristiyanlaşarak çeşitli milletlerin (Franklar, Hırvatlar, Macarlar, Bulgarlar) içinde eriyen Türklerden bahsedilmesiyle, Çin ve Hint coğrafyalarındaki benzer durumlar da dikkate alındığında, Türk kültür değişmelerinin farklı bir boyutu aydınlatılmaktadır. Ayrıca Avrupa Hun İmparatorluğu ile Doğu ve Orta Avrupa Türk kavim ve devletlerinin incelendiği bölümlerde, Türklerin Avrupa ve İstanbul maceralarının yeni olmadığı belirtilmekte ve Anadolu'daki Hun-Sasani-Doğu Roma, Doğu Roma-Köktürkler ile Balkanlar'daki Türk-Slav ilişkileri ve mücadeleleri, Avrupa'da Türklerin ötekileştirmesinde "Allah'ın kamçısı" olarak tanınan Attila'nın etkilerine dikkat çekilmektedir. Bu eserin pek çok bölümünde bugün kültürel çeşitlilik gibi moda yaklaşımların asırlardır Türk devletlerinde uygulandığı bir kez daha gözler önüne serilmektedir. Ak-Hunlardan

Osmanlılara kadar uzanan tarihi süreçte, halkın gündelik yaşamına müdahale edilmediği ve inanç hürriyetine saygı gösterildiği delilleriyle bu eserde ortaya konulmaktadır. Özetle din merkezli kültür ve medeniyet oluşumu ile etkilerinin farklı tarih ve coğrafyalardaki örnekleriyle değerlendirildiği bu eser, her sayfasında farklı konulardaki mukayeseli çözümlenmeleriyle Türkiye ve dünyadaki kültür bilimciler için çok yönlü bir temel kaynak niteliği taşımaktadır.

Bu eser, Türklerin üstün teşkilatçılık yeteneğini ve devlet tecrübesini, doğal olarak da Türk siyasal tarihini ortaya koyan, açıklayan ve aydınlatan örneklerle doludur. Bilgilerin oya gibi işlendiği, olguların sağlam bağlantılarla incelendiği bu yapıtta yer alan “farklı devir ve coğrafyalarda kurulan 16 büyük imparatorluk ve yüzlerce büyüklü küçüklü devlet, her dağılışın yeni doğuşların tohumunu oluşturması, Köktürk kağanlarına” memleketi ve milleti derleyip toplayan, ülkesini güçlendiren, fetheden anlamına gelen “İlteriş, böğü” ünvanlarının verilmesi gibi uygulamalar, Yağma, Toy ve Yuğ törenlerinin, hediyeleşmenin siyasal işlevleri, Köktürk yazıtlarındaki siyasal öz eleştiri, Attila, Mukan Han, Fatih Sultan Mehmet, Mustafa Kemal Atatürk gibi askeri ve siyasi dehaler ve benzeri konulardaki özgün veri ve yorumlar, Türklerin bu belirgin özelliğinin delilleri olarak kabul edilmelidir. Bu yapıttın değerini artıran temel özelliklerden biri, belki de en önemlisi, eşsiz coğrafi genişlik ve tarihsel derinliğe, bir o kadar da karmaşıklığa sahip Türk tarihini kavrama, değerlendirme ve aktarma idealinin ürünü olmasıdır.

Türklerin uzun süre dünyanın temel ticaret yollarına hakim olmaları, Türk tarihinin mekan ve içerik açısından farklılaşmasına neden olmuştur. Himaye ettikleri Sogdlu tüccarlardan ticaretin inceliklerini öğrenen Köktürklerin M.S. 350 yılından beri İpek Yolu ticaretini elinde tutan Akhunlar ile kom-

şulukları ve mücadelelerinden Osmanlı İmparatorluğu'na değin uzanan dünya ticaret yolları hakimiyeti, Türklük yaşamının farklı alanlarının yanında sosyo-kültürel cephesini de geliştirmiş ve zenginleştirmiştir. Bu nedenle pek çok dinamiğin etkisiyle gerçekleşen kültür değişimleri, Türk tarihinin temelini meydana getirmektedir. Türklerin Tarihi adlı bu eser, bu boyutuyla da oldukça zengin ve yararlı veri ve çözümlenmeler içermektedir.

Bu çalışmada Türk hukuk tarihinin ilk dönemleri hakkında da bilgiler yer almaktadır. Nitekim bu başyapıtın Köktürkler ile ilgili bölümünde Köktürk Devleti'nde yüksek devlet mahkemesine, çeşitlemeleri bu gün de yaşayan “yargu”, adliye kurumu karşılığında “könilik”, yargıç yerine de “yargan” terimlerinin kullanıldığı, töre ve örfi hukuka göre yargılanmanın yapıldığı, yarganlık görevini kağanların ve onların görevlendirdiği saygın kişilerin üstlendikleri, vatana ihanet, zina, adam öldürmek, ordudan kaçmak, soygun ve bağlı atı çalmak gibi suçların idamla cezalandırıldığı, adam yaralamanın, at ve koyun çalmanın karşısında ağır para ve tazminat cezalarının verildiği, uygulanan kesin ceza hükümleriyle kan davalarının önlenildiği belirtilmiştir. Bu bölümdeki “genç kızları aldatmanın ağır para cezalarıyla cezalandırılması, kız çocuklarına miras hakkının verilmesi ve evlenirken bu birikimin koca evine gönderilmesi” ibareleri, bugün mücadelelere konu olan yasal haklara, Türk kadınlarının asırlar önce sahip olduklarını göstermektedir.

Satır aralarına adeta gizlenen ilginç bilgileriyle bu eser, sosyo-kültürel yaşamın pek çok yanına ışık tutmaktadır. Örneğin, III.Bölüm'de, Türklerin İslam dinini kabul etme süreci anlatılırken Türklerin yardımıyla Talas Savaşı'nda esir alınan Çinlilerin Semarkand'da keten ve kenevirden kağıt üretmeye başladıkları, kağıt üretiminin daha sonra Bağdat, Mısır, Sicilya ve Endülüs yoluyla

Avrupa'ya yayıldığı belirtilmektedir. Bu tespitten hareketle pek çok coğrafyada ve özellikle de Avrupa'da yaşamın, kültürlerin ve medeniyetlerin yazılı kültür temelinde kurgulanmasının ve işletilmesinin sağladığını söylemek mümkündür. Böylelikle insanlık belleği daha güvenilir olarak korunmuş ve yeni keşiflere ulaşılmış, daha doğru bir ifadeyle modern zamanların temeli atılmıştır.

Aynı şekilde İslamiyet öncesi ve sonrası dönemlerde Türklerin bilim alemine ve dolayısıyla dünya medeniyetine katkıları, bu eserin çeşitli bölümlerinde kanıtlarıyla birlikte ortaya konulmaktadır. Eserin bir alt bölümü bu konuya ayrılmıştır. İslamlaşma sürecindeki Türkler; Buhara, Taşkent, Özkent, Sayram, Karaçuk, Semerkant gibi merkezler sayesinde İslam uygarlığının, ticari ve kültürel cephelerin yanında, bilimsel yanıyla da tanışmıştır. Bu eserde, akılcılığıyla öne çıkan Maturidilik sayesinde Türklerin İslamiyet'i kolayca benimzedikleri ve bilim alanında önemli ilerlemeler gerçekleştirdikleri belirtilmektedir. Nitekim farklı dönem ve coğrafyalarda kurulan pek çok Türk devletinde (Tolunoğulları, Karahanlılar, Gazneliler, Harzemşahlar, Büyük Selçuklu İmparatorluğu, Kirman Selçuk Devleti, Irak Selçuklu Devleti, Suriye Selçuklu Devleti, Anadolu Selçuklu Devleti, Sargurlular, İldenizliler, Eyyubiler, Memluklar, Osmanlılar vb.) sanat ve bilimsel çalışmalarla araştırmaların sürekli birbirlerini izleyerek ilerlediği, bu yapıtın IV.Bölümü'nde müstakil olarak açıklanmaktadır. Bu yapıtta Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ve Hristiyanlığın yaygınlaşmasıyla Avrupa, karanlık bir çağa sürüklenirken, İslam dünyasının Ebu Abdullah Muhammed bin Musa (9. asır; cebir biliminin kurucusu), Ebu Ma'şer ve Fargani (9. asır, astronomi), Farabi (9.-10. asır, felsefe ve siyaset bilimi), İbn Sina (10.-11. asır, tıp, metafizik, fizik, optik, kimya, matematik, jeoloji), Biruni (11. asır, matematik, kimya ve kültür tarihi), Hazini (11.-12. asır, felse-

fe, cebir, geometri), Nasirüddin Tusi (13. asır geometri, trigonometri, astronomi), Ali Kuşçu (15. asır, astronomi), Kaşgarlı Mahmud (dil bilimi, edebiyat) gibi çok yönlü alimlerle, dünyayı aydınlattıkları vurgulanmaktadır. Öyle ki bu birikim, 16. asırdan sonraki modern Batı uygarlığının zeminini oluşturmuştur. Prof. Dr. Umay Günay-Türkeş, 750-1100 tarihleri arasındaki bu sürecin Türk ve dünya bilim ve düşünce tarihinin en verimli ve önemli bir dönemini oluşturduğuna işaret etmektedir. Eserde bu birikimin 13. asırdan sonra Türk coğrafyalarında zayıfladığına dikkat çekilerek, bir bakıma İslam ve Türk dünyasının bugünkü sorunlarının nedenleri de ortaya koyulmaktadır.

Tanıttıma ve değerlendirme türündeki bir yazının sınırlılığı nedeniyle, yukarıda bazı özellikleri ve bölümleri tanıtılabilen bu eser, Türk ve dünya bilim alemine önemli katkılar sağlayacak yeterlilikte ve kapsamdadır. Prof. Dr. Umay Günay-Türkeş, bilim dünyasına yaptığı özgün diğer katkıları gibi, bu eseriyle de öncelikle Türk kültür bilimcilerine ve diğer sosyal bilimcilere yeni ufuklar açmıştır. Sonuç olarak, Türklerin kendi medeniyetlerini geliştirirken, dünyadaki değişik kültür ve medeniyetler arasında, çiçeklerin tohumlanmasını sağlayan bal arıları gibi işlev gördükleri, bu eserin her bölümünde ayrıntılı bir şekilde vurgulanmaktadır. Bu nedenledir ki Türk tarihi ve medeniyeti, rengarenk çiçeklerin bezediği uçsuz bucaksız bir bahçedir. Bu bahçe, her coğrafyadan ve karşılaşılan her medeniyet ve kültürden sentezlenerek üretilen müstesna çiçeklerle de doludur. Prof. Dr. Umay Günay-Türkeş, bu bahçenin farkına varılmasını sağlayan *Türklerin Tarihi* adlı yapıtı kaleme alarak, her türlü övgüyü hak etmektedir.

Kaynak: Günay-Türkeş, Umay, (2006), *Türklerin Tarihi -Geçmişten Geleceğe-*, Akçağ Yayınları, Ankara.